

ни книжовници, будители, възрожденски деятели като поп Пея, Матей Ламбардини, йеромонасите Данаил, Пимен Софийски (Зографски), Гаврил, Калиник, Роман, Дякон, поп Младен Мали, поп Вуче, граматик Никола, софийските светци - златарят Георги и общарят Никола, загинали за своя род и вяра. В София не се допуска гърчеенето, както в някои други възрожденски градове по онова време. Заможните българи се надпреварват да даряват църквите и манастирите, читалището и училището, мъжко и девическо, както четем в кондиките. Населението не проговорило пет века на езика на поробителя и не допуснало нито един гръцки надпис в християнските си храмове.

Европейските пътешественици през 15 - 18 век гледат на София като столица на България. Още през 14 век, през време на продължителната обсада на Средец от завоевателя, турският военначалник Лали Шахин го описва като важно административно и военно селище. Д-р Антоний Бенети, италиански пътешественик, през 1680 г. минава през София и пише: "Градът е столица на българите, народ, който бил в миналото решителен и храбър и много пъти се противил на гръцката империя." Има и други доказателства, отразени в списания, вестници, в множество пътеписи, които сочат София като столица на България. Не само чужденците оценяват държавнически и естетически София. В началото на 19 век будните българи приемат града като средище на българските земи в етнографските ѝ граници. Неофит Бозвели през 1835 г. в своето "Кратко политическо землеописание" нарича София "первенствующий град". Иван Богоров в своята "Кратка география" през 1851 г. определя София така: "Тоя град е имал по преди за столица на цяла България." П. Р. Славейков във в. "Гайда" от 30 юни 1861 г. пише: "Търново и София са двата най-големи градове български, две първостоящи точки на България." Георги С. Раковски нарече София без колебание и уговорки "сърцето на България."

По-късно, през периода на църковно-националните борби и в тяхната заключителна фаза - Екзархийския събор в Цариград през 1871 г., когато се обсъжда изключително важният въпрос - къде да бъде седалището на Екзархията (Велико Търново, Охрид или Ипек), софийските делегати Христо Тодоринов Стоянов и хаджи Маню Стоянов настоятелно предлагат да бъде Средец, т. е. в София, "защото е център на целокупната българщина в исторически и етнографски граници". Софийнци предлагат да се нарече "Средецка", за да се "поднови вехтот" и да се открие духовно училище в София или в Рилския манастир. Както е известно, по политически причини Екзархията остава в Цариград, но София продължава да пледира за това, че е най-под-

ходящият град с чисто българско население. Христо Т. Стоянов чрез в. "Век" не престава да настоява "София да стане седалище на духовния глава на българската църква."

С независима българска църква, със светски училища - мъжко и девическо, основани от възрожденския деятел, високо интелигентен и образован, завършил Московския университет, Сава Филаретов, будна София е готова за историческата съдбовна среща с Апостола на свободата Васил Левски. Тук той пребивава многократно. Основава Софийския частен революционен комитет. Неговите сподвижници и съпричастници са първенците на града - даскали, духовници, търговци, селяни от околните села, които му осигуряват сигурно убежище и участват в "святото му дело". Със своя политико-държавнически поглед Апостола преценява важното стратегическо положение на София и значението на Частния революционен комитет като вдъхновител и разпространител на революционните идеи в Югозападна България и Македония. На местния комитет Васил Левски отрежда роля на окръжен център, но трагичните събития през есента на 1872 г., разтърсили комитетската мрежа в Българско, попречва да се реализират замислите. Намеренията на Левски са обосновани тъкмо от тези специфични характеристики, посочени по-горе, поради което можем да приобщим Апостола към българите, предтечи на предложението София да бъде столица на българската държава.

Автор на тази идея е проф. Марин Дринов, един извисен българин, един от много учените хора, възкресител на историческото минало, един от страстните първостроители на новоосвободеното отечество, градител на българската държавност. Безспорен учен, публицист, общественик, Марин Дринов служи безпределно на България. Трудно е да се намери най-точно определение, тъй като каквото и да е, ще рамкира неподходящо неговите дела и неговата личност.

Проф. Марин Дринов е роден на 20 октомври 1838 г. в гр. Панагюрище, където завършва четирикласното училище, а след това учителства в него. На 20 години напуска родния си град и заедно с Нешо Бончев заминава за Русия, за да продължи образованието си. Записва се в Историко-филологическия факултет на Московския университет. Издържа се от стипендия, която му отпуска Славянският благотворителен комитет в Москва, и от средства, получавани от частни уроци, които дава още в първи курс. След четиригодишно обучение пред 1865 г. завършва с отличие и е удостоен с научното звание "кандидат". За да го получи, Марин Дринов пише "кандидатско съчинение" и полага допълнително изпит.

Проф. Марин Дринов

Висшето образование за Дринов не е самоцел, а съдбовен дълг - посвещение на своя народ. Доказва го с научните си изследвания върху българската история. Той поставя основите на българската историческа наука. Подпомага Българското книжовно дружество в Браила и е пръв негов председател. Активно сътрудничи на неговия печатан орган "Периодическо списание". От 1873 г. в продължение на 30 години е професор в Харковския университет. Почетен член е на Полската, Чешката, Хърватската академия на науките. Автор е на много трудове върху славянското езикознание и най-вече върху българския език. Написал е над 100 научни трудове. Заслугите му са значими в развитието на хуманитарните науки - история, етнография и фолклористика.

Делото на Марин Дринов, както и неговият живот са изследвани пространно, написани са много статии, студии, извършени са изследвания, обобщения, в които високо се оценява научното творчество, обществено-политическата му дейност. Крупни български учени - историци, етнографи, лингвисти, писатели, са посветили своите изследвания върху творчеството и делото на големия български учен, родолюбец и държавник Марин Дринов като Петър Мутавчиев, Петър Ников, Васил Златарски, Петър Динев, Иван Шишманов, Михаил Арнаудов и др. Безспорно е неговото място в науката на България, на славянския свят, но и в Европа. Всеки би си задал въпроса, как този българин, роден и израсъл в малък планински градец, успява

да достигне до върховете на европейската наука и култура, до върховете на едно елитно изтънчено общество. Отговорът е един - с много труд, талант и силно вдъхновение, породено от възрожденската българска атмосфера, в която е роден и израсъл и която мотивира целия му живот.

Въпреки огромната си натовареност в Харковския университет и тясната му обвързаност с науката, Дринов не престава да мисли, да се интересува и да се себеотдава на отечеството. Само месеци след обявяването на Руско-турската освободителна война той напуска университетските аудитории и въпреки че наскоро се е оженил, заминава за Москва, а през юли е вече в България, 1877 г., до изстрадалия си народ, чиято участ му е добре позната и чиято трагедия е успял да види през драматичните дни след потушаването на Априлското въстание 1876 г. Тогава Марин Дринов е за последен път в България, пушеща и кървяща. Още преди началото на военните действия той е включен в състава на Временното централно руско гражданско управление, възглавявано от княз В. А. Черказки. Като съветник Марин Дринов е близо до висшите руски кръгове и успява благодарение на авторитета си да внушава градивните си идеи.

От начало руското правителство е на мнение, че старата столица Велико Търново трябва да бъде столица на българската държава. Но новоназначеният княз Ал. М. Дондуков - Корсаков, начело на Руското гражданско управление след смъртта на княз Черказки, заедно с Марин Дринов не споделя това официално мнение и счита, че София трябва да бъде столица на България. След Берлинския конгрес положението в Тракия се усложнява и седалището на руския императорски комисар в Пловдив се затруднява. В доклада си до руския военен министър граф Д. А. Милютин от 24. 07. 1878 г. княз Дондуков излага своите съображения за преместването на резиденцията си в София, а не във Велико Търново. Убедително настоява, като изтъква нейното местоположение - в самия център на българските земи. Това позволява "постоянно да следи за политическото настроение на българското население в Румелия и Македония и своевременно да взема мерки за неговото успокоение." На 4. 08. 1878 г. граф Милютин отговаря положително и дава разрешение на княз Дондуков да премести резиденцията си в София, като придаде временен характер на положението, за да не се предрешава въпросът за бъдещата столица. Незабавно в София е изпратен поручик А. А. Мусолов, който е назначен за временно изпълняващ длъжността помощник кмет в Софийското общинско управление със задачата с тези по-големи пълномощия да потърси помещение за настаняване на Централното руско

гражданско управление. През м. октомври 1878 г. в София пристига Временното руско управление и се настанява в изоставения палат на бившия военен комендант на София Осман Нури паша. На това място до средата на 40-те години на миналия 20-и век работи Столичната община, на ул. "Гурко", южно от градската градина (днес там се намира хотел "София").

От м. януари 1878 г. в София и областта действа руското местно управление. Губернатор на София и Софийска губерния е П. В. Алабин, а вице-губернатор е проф. Марин Дринов. Дринов полага изключителни усилия за изграждане на общинския и държавния апарат в Софийска губерния. В общинското управление са привлечени видни софийски възрожденци, заслужили участници в народните дела, в борбите за българска просвета и култура, членове на тайния революционен комитет, основан от Васил Левски. Тяхната опитност и преданост към България са полезни за новото време, не помалко трудно от предишното. Те поемат историческата отговорност да извършат прехода от една епоха в друга, от 19-и в 20-и век. И успяват да извършат промяната. За София тя е фундаментална, защото това е градът, който поема отговорността да бъде първият град, да бъде столица и да носи на изтерзаните си плещи тежестите на държавността, на новите предизвикателства на бурните времена, бушуващи на Балканите и Европа. Проф. Марин Дринов е неуморим в действията си София да бъде столица на Княжеството. Елисавета Миладинова, изследовател на делото на Марин Дринов, публикува един малко известен документ, писмо на Стоян Петков - възпитаник на Киевската духовна академия, а по време на Руско-турската освободителна война и Временното руско управление, е чиновник с особени поръчения в Свищов и в София. Имал близки контакти с видния учен - достатъчно основание да му се вярва. Петков разказва за продължителните си разговори с Марин Дринов, с когото се е виждал всеки ден и е "чувал неговото мнение по въпроса за избиране на столицата на Княжеството... Дринов обясняваше, че София трябва да бъде столица на България..., да бъде възможно най-близо до останалите въвн от Княжеството български провинции Тракия и Македония, като се има пред вид, че ще дойде ден, когато тия провинции ще влезат в пределите на Княжеството."

Един от видните софийски възрожденски деятели, възпитаник на Московския университет, председател на частния революционен комитет, а по време на войната е на руска служба в Свищов, Христо Т. Стоянов, горещо подкрепя идеята родният му град да бъде столица и в писма до Марин Дринов от 1 февруари 1878 г. информира за противниците на "мисълта за

София като наш център и столица". Това са Петко Каравелов и д-р Д. Моллов. "... Те стояха за Фелибе, а пажалуй - за Едрене (Одрин). С тази мисъл си останаха." Но по-късно тези двама противници коренно променят мнението си и в писмо от 7 август 1878 г. до Марин Дринов Петко Каравелов изразява радостта си "...че сте избрали София, а не Търново за столица на България." На същото становище е вече и д-р Моллов, губернский лекар във Видинска губерния по това време, един от основателите на здравното дело в България, кмет на София (1895-1896 г.). В писмо от 2 август 1878 г. до Марин Дринов той пише: "Настаивайте на выборе Софии, а то наделаеъ глупости."

Запазени са не малко документи, в които научаваме, че листата с имената на видни български обществено-политически и културни дейци, които споделят и подкрепят предложението на Марин Дринов София да бъде столица на свободна България, е значителна.

В този списък е името на видния общественик, участник в борбите за независима българска църква, а по време на Руското гражданско управление е вицегубернатор на Велико Търново, Драган Цанков. В писмото си от 15 март 1878 г. до Дринов той пише: "Дано Бог вразуми българите да не подържат да стане Търново столица." Григор Начович - участник в национално-освободителното движение и в Руско-турската освободителна война като разузнавач към руския Генерален щаб, с не по-малък възторг подкрепя предложението на Марин Дринов, на когото пише на 19 април 1878 г.: "...София, направете я красива, посъбудете и жителите, които поне не са неприятели на Отечеството ни, ако и да казват, че са останали назад и нека стане София българска столица."

Заслужава внимание и мнението на Стоян (Стефан) Загорчинов, чиновник с особени поръчки при софийския губернатор ген. Алабин, който в послеслова на писмото си от 26 юли 1878 г. до Дринов, намиращ се в Пловдив по това време, в Централното руско управление, казва: "... у нас в София от ден на ден става все по-весело, едно въображение, че София се определя за бъдеща българска столица, въодушевява всинца ни..."

В статията си "Преди Първото учредително събрание в Търново и избирането на първия български княз" Марко Балабанов си спомня с възбуждане водените в дома му в Свищов разговори: "... Между другото в тях се повдигахме не веднъж въпросът кой град да бъде столица на възродената българска държава и въпреки някои не маловажни възражения, преодоляваше времето за София, която и стана после такава." А Тома Васильов, секретар на Орханския окръжен началник по време на войната, в "Спомени за лица и съби-

тия през 19 - 20 век" е много категоричен: "Тоя въпрос беше вече предрешен и Великото народно събрание в Търново, единодушно без да се изключват и депутатите от старата столица, одобри София за столица на България."

Голям поддръжник на идеята на Марин Дринов е д-р Константин Иречек, искрен приятел на България, свързал се трайно и участвал дейно в строителството на българската държава. Дълбоко развълнуван от щастливото разрешение на българския въпрос, с помощта на "моцта на победоносното руско оръжие" на 1 април 1878 г. Иречек пише на своя добър приятел Марин Дринов: "Столица не може да бъде друг град, освен Средец, в средата на българската земя, че нали това е Вашата стара идея." Около месец покъсно Марин Дринов възторжено ще го възвести: "Наша София полека-лека се украсшава и се готви да стане столица." В своите трудове по българска история Константин Иречек не веднъж изразява искреното си задоволство от обявяването на София за столица. Но не веднъж изказвал възмущението си с болка за мизерното бедно състояние на първия град, в чийто тогавашен образ вижда "едно голямо село с езера по улиците и с дървени къщи, неспособни да опазят жителите от вятър и студ." Но винаги Иречек подчертава голямата заслуга на Марин Дринов към българската столица. "Добре трябва да го помнят софиянци, той е настоявал София да бъде столица." - пише той до Любомир Милетич през март 1906 г.

Изложеното до тук от автентични документални извори е значителна част от доказателствата, които по безспорен начин потвърждават не само решаващата роля на Марин Дринов, както и обстоятелството, че в българското общество и неговия политически елит дебатират по един от много важните въпроси на Третата българска държава - столицата. Могат да се цитират други документи, изразяващи становището на най-ярките строители на съвременна България. Като политика изборът на столица е стоял в основата и настроението на народа, тъй като в значителна степен възрожденските деятели са изхождали и от народните интереси.

Несправедливо е да се поддържа тезата, че София става столица благодарение на предприетите действия на руския императорски комисар княз Дондуков с преместването на седалището на Руската гражданска администрация в града. Появяват се открито недоволни, които търсят и обявяват различни причини. В това отношение се изявява тогавашният белгийски консул в Пловдив Емил де Лавеле. В тон с недоволните пловдивчани язвително ще каже: "Пловдив е българската Атина. В София преобладават селяните, а тук (Пловдив) - интеллигентската класа." В съхранените документи има и други

подобни злостни определения за София, но това е типично нашенско явление, което с нищо не попречи на историческия избор. Съвсем преувеличено е в някои публикации, че София е спечелила след оспорвана надпревара със старата столица Търново или че само с два гласа е надвила, а някъде се говори, че само с един глас повече е станала столица. Но дневниците на Учредителното събрание разкриват действителната картина на това съдбовно решение.

На 22 март (н. ст. 3 април) 1879 г. депутатът от Шумен Тодор Джебаров - учител, общественик, предлага, "щото столица на Княжеството да бъде София". Кратки изказвания правят Никола Михайловски, Димитър Греков, Драган Цанков. В Дневник № 13 е записано: "Г-н Цанков се изреди: ний имами две столици - Търново - историческо и София - правителствена, за това аз предлагам и за напред София да си остане резиденция на княза, а в Търново да става коронацията на княза. Това предложение на г-н Цанкова се прие висшегласно."

Ангел Ташикманов, кореспондент на в. "Марица", изпраща от Велико Търново за публикация следното: "... Но види се всички еднакво били убедени по този въпрос и не оставиха и думи даже да се помене за старата столица Търново, а всички цепеха въздуха с виковете София, София, София и пр. с издигнати ръце и силно въодушевление... А за да не стане хатър на старата столица - единодушно пак се реши коронавяването на княза да е в Търново." Вероятно най-щастливи са били 16-те депутати от София в Учредителното събрание.

Вече 130 години София - мъдрата, вечната, непреходната, е столица на България, устремена в Бъдното със своя девиз "Расте, но не старее."

Литература

1. Васильов, Т., Спомени за лица и събития през ХѸХ - ХХ в., С., 1934.
2. Възвъзова - Каратеодорова, К., Л. Драголова. София през Възраждането. С., 1988.
3. В. "Гайда", г. I, бр. 2, юни, 1863.
4. В. "Марица, г. II, бр. 72, 10.04.1879.
5. Диневков, П., София през 19 век до Освобождението на България. С., 1937.
6. Дневници на Първото Учредително Народно събрание, С., 1890.
7. НА БАН, ф. 3к, /КИ/, оп. I, а.е. 96, л.61.
8. НБКМ - БИА, ф. 111 /МД/, а.е.112.
9. НБКМ - БИА, ф. 111 /МД/, а.е.124.
10. НБКМ - БИА, ф. 111 /МД/, а.е.130.
11. НБКМ - БИА, ф. 111 /МД/, а.е.202.
12. НБКМ - БИА, ф. 111 /МД/, а.е.237.
13. НБКМ - БИА, ф. 111 /МД/, а.е.294.
14. НБКМ - БИА, ф. 111 /МД/, а.е.331